

GUNNAR SKARPHÉÐINSSON

SKAMMAR ERU SKIPS RÁR

Nótt verður feginn
sá er nesti trúir;
skammar ro skips rár;
hverf er haustgríma;
fiqlð um viðrir
á fimm dögum,
en meira á mánaði.¹

74. vísa í *Hávamálum*

Skips láta menn skammar rár,
skatna þykkir hugrinn grár,
tungan leikr við tanna sár,
trauðla er gengt á ís of vár;
mjök fár er sér ærinn einn,
eyvit týr, þótt skyndi seinn,
göfgask mætti af gengi hverr,
görva þekkik sumt hvé ferr.²

12. vísa í *Málsháttakvæði*

SIGURJÓN PÁLL ÍSAKSSON skrifaði árið 2011 grein í tímaritið *Griplu* þar sem hann fjallar um málsháttinn *skammar eru skips rár*.³ Málshátturinn kemur fyrir í 74. vísu í *Gestapætti Hávamála* og er þá orðaður með þessum hætti og er myndin sennilega upphafleg gerð hans. En málshátturinn

1 *Eddadigte*, útg. Jón Helgason, 1. b., *Völuspá – Hávamál*, Nordisk filologi, röð A, 4. b. (Kaupmannahöfn: E. Munksgaard, 1951), 24.

2 *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, 4 b., útg. Finnur Jónsson, 4. b. (B2) (Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1912–15), 141.

3 Sigurjón Páll Ísaksson, „Skammar eru skips rár,“ *Gripla* 22 (2011): 119–34.

kemur einnig fyrir í kvæði sem venjulega er nefnt *Málsháttakvæði*. Tólfta vísa kvæðisins hefst á þessum orðum: „Skips láta menn skammar rá“.

Sigurjón Páll segir að þessi ljóðlína úr *Hávamálum* hafi valdið mönnum heilabrotum og rekur rækilega hvernig reynt hefur verið að skýra hana. Óþarfi er að endursegia þær skýringar hér en meginvandinn liggur í orðinu *rá*. Merkir það í þessu sambandi ‘þverslá á siglutré (segli)’ eða merkir það ‘horn, krókur, skot’?⁴

Í *Fyrstu málfræðiritgerðinni* segir: „*R* er æitt tre vr segl víðvm, enn *r* er hyrning hvss.“⁵ Höfundurinn sýnir með þessu dæmi mun á þeim sérhljóðum sem „eru kveðnir í nef“ og þeim sem eru ónefkveðnir. Hann setur punkt fyrir ofan þá nefkveðnu. Hreinn Benediktsson fjallar um nefkveðin og ónefkveðin sérhljóð í bók sinni um *Fyrstu málfræðiritgerðina*.⁶ Hann rekur þar skoðanir ýmissa fræðimanna sem töldu að fyrsti málfræðingurinn hefði ekki haft lög að mæla þegar hann gerði mun á nefkveðnum og ónefkveðnum sérhljóðum. Hreinn telur að samanburður við önnur mál (*comparative data*) sýni að fyrsti málfræðingurinn hafi haft á réttu að standa: „Og þessi vitnisburður, eins fjarlægur og hann kann að virðast, afsannar alls ekki orð FG [fyrsta málfræðingsins], heldur þvert á móti styður hann með afgerandi hætti.“⁷ Hreinn rekur síðan eftirfarandi orðsifjafræðilegar skýringar í tengslum við þetta dæmi:

*r*þ ‘corner’ < **uranhō* (cf. Sw. *vrå*), cf., with alternation according to Verner’s Law, Oícel. *rþng* < **wrang-*, OE *wrang(a)*, cf. Mod. Engl. *wrong* ‘twisted’; but *r*þ ‘yard’ < **rahō*, cf. Sw. *rå*, MHG *rahe*.⁸

Ekki vita menn nákvæmlega hvenær *Málsháttakvæði* muni ort en sennilegt þykir að það hafi verið í upphafi 13. aldar. Færa má að því allsterk rök að skáldið, sem orti kvæðið, hafi gert mun þessara tveggja orða: *rá* ‘þverslá á siglutré’ og hins vegar *rá* ‘skot, hyrning húss, afkimi’, rétt eins

4 Ásgeir Blöndal Magnússon, *Íslensk orðsifjabók* (Reykjavík: Orðabók Háskólans, 1989), 736a.

5 *The First Grammatical Treatise: Introduction, Text, Notes, Translation, Vocabulary, Facsimiles*, útg. Hreinn Benediktsson, University of Iceland Publications in Linguistics, 1. b. (Reykjavík: Institute of Nordic Linguistics, 1972). Hreinn þýðir málsgreinina þannig: „The *yard* (*rþ*) is a wooden pole in the rigging, but *rþ* is the *corner* of the house“ (216–19).

6 Sama rit, 130–37.

7 „And this evidence, marginal as it may be, not only does not disprove the FG’s [p.e. First Grammarian’s] statements, but on the contrary lends them overwhelmingly convincing support.“ Sama rit, 131.

8 Sama rit, 132.

og höfundur *Fyrstu málfræðiritgerðarinnar*.⁹ Skáldið hefur væntanlega skilið alla þá málshætti, sem það felldi inn í kvæði sitt, réttum skilningi og þar á meðal þann sem hér um ræðir. En hvernig skildi skáldið orðið? Það vitum við ekki með fullri vissu en trúlegt má telja að skáldið hafi skilið orðið sama eða svipuðum skilningi og forfeður þess. Þessi ályktun gerir ráð fyrir því að rétt sé með málsháttinn farið í *Hávamálum* og skáldið hafi annaðhvort tekið hann úr því safni eða kunnað hann sjálfstætt. Merking málsháttarins er ekki auðráðin í *Málsháttakvæði* en sennilegra virðist þó að orð *rá* þýði 'horn, krókur, skot' en 'þverslá á siglutré'. Þetta má ráða af því hvernig með sögnina að *láta* er farið í kvæðinu. Fram kemur hjá Sigurjóni Páli að hann telur að sögnin að *láta* í *Málsháttakvæði* (12. v./1) merki 'að gera' í orðasambandinu *skips láta menn skammar rár*, þ.e.: 'menn gera skips rár stuttar' og andmælir hann Finni Jónssyni, sem þýðir það á eftirfarandi hátt: 'menn segja að rár skipsins séu stuttar'.¹⁰

Þetta hlýtur að teljast vafasamt þar sem finna má annað dæmi í *Málsháttakvæði* þar sem ljóst má vera að sögnin að *láta* merkir tvímælalaust 'að segja' eða eitthvað í þá áttina. Dæmið er úr 5. erindi kvæðisins, þ.e. fimmta vísuorð þess: *dýrt láta menn dróttins orð*, en Finnur Jónsson þýðir svo: „man **siger**, [leturbreyting höf.] at höjt er herrebud“, sem augljóslega er réttur skilningur.¹¹ Finnur Jónsson segir enn fremur um þessa tvo málshætti, þ.e. *dýrt láta menn dróttins orð* og *skips láta menn skammar rár* í *Lexicon poeticum*: „i bægge disse tilfælde betyder *láta menn* 'man siger', d. v. s. 'ordsproget lyder'.“¹² Sveinbjörn Egilsson nefnir allmörg dæmi þess að sögnin að *láta* merki: *loqui, dicere, significare, ostendere*.¹³ Hann þýðir *dýrt láta menn dróttins orð* þannig: *ajunt*, [leturbreyting höf.] *jussum domini magni æstimandum esse*.¹⁴ Sveinbjörn er hins vegar greinilega þeirrar skoðunar að *rá* í 74. vísu í

9 Ritunartími *Fyrstu málfræðiritgerðarinnar* er talinn vera á milli 1125 og 1175; sama rit, 22–33.

10 Sigurjón Páll Ísaksson, „Skammar eru skips rár“, 125, nmgr. 7. Sigurjón Páll vísar hér enn fremur til þess sem Hjalmar Falk hafði haft um þessa ljóðlínu að segja, sjá „Hávamál strofe 74“, *Maal og Minne* 14 (1922): 173–5. Hann endursegir meginatriðin á bls. 124–5.

11 *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, 4 (B2):139.

12 Sveinbjörn Egilsson, *Lexicon poeticum antiquæ linguae septentrionalis: Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*, útg. Finnur Jónsson, 2. útg. (Kaupmannahöfn: Møller, 1931), 363a.

13 Sveinbjörn Egilsson, *Lexicon poeticum antiquæ linguae septentrionalis* (Kaupmannahöfn: Societas regia antiquariorum septentrionalium, 1860), 495b.

14 Sama rit, 116–17.

Hávamálum merki ‘seglrá’, því að hann þýðir orðið með *antenna navis*.¹⁵

Þessar vangaveltur skera ekki úr um það hvað margumrædd hending í *Hávamálum* muni merkja en sýna þó að ekki er hægt að styrkja þann skilning að átt sé við ‘þverslá á siglutré’ með því að vísa í *Málsháttakvæði*. Öll fjögur fyrstu vísuorðin í 12. erindi kvæðisins benda efnislega til þess sem gjalda þarf varhug við eða er mönnum til angurs eða ama á einhvern hátt. Hendingin *skammar eru skips rár* gæti átt að skilja efnislega á þessa lund: ‘þrengsli angra menn um borð í skipum’ (þ.e. vegna þess að menn hafa svo lítið rúm til að hvílast, ‘skips hvílurúmin eru stutt’) og lífsspekin sem þá væri fólgin í orðskviðnum ætti hugsanlega að kenna mönnum að sætta sig við það sem verður að vera, taka því af æðruleysi. Þetta er nú einu sinni það sem menn verða að leggja á sig þegar þeir sigla landa á milli og eru lengi í hafi.

15 Sama rit, 640a.

HEIMILDASKRÁ

- Ásgeir Blöndal Magnússon. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans, 1989.
- Eddadigte*. Útg. Jón Helgason. 1. b., *Völuspá – Hávamál*. Nordisk filologi. Röð A. 4. b. Kaupmannahöfn: E. Munksgaard, 1951.
- Eddukvæði*. Útg. Ólafur Briem. Reykjavík: Skálholt, 1968.
- Hávamál*. Útg. David A.H. Evans. Text Series. 7. b. London: Viking Society for Northern Research. 1986.
- Falk, Hjalmar. „Altnordisches Seewesen.“ *Wörter und Sachen. Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung* 4 (1912): 1–122.
- . „Hávamál strofe 74.“ *Maal og Minne* 14 (1922): 173–75.
- The First Grammatical Treatise: Introduction, Text, Notes, Translation, Vocabulary, Facsimiles*. Útg. Hreinn Benediktsson. University of Iceland Publications in Linguistics. 1. b. Reykjavík: Institute of Nordic Linguistics, 1972.
- Gunnar Skarphéðinsson. „Málsháttakvæði.“ *Són: tímarit um óðfræði* 2 (2004): 31–72.
- Hávamál*. Útg. Finnur Jónsson. Kaupmannahöfn: G.E.C. Gads forlag, 1924.
- Den norsk-islandske skjaldedigtning*. 4 b. (A1–2, B1–2). Útg. Finnur Jónsson. Kaupmannahöfn: Gyldendal, 1912–15.
- Sigurjón Páll Ísaksson. „Skammar eru skips rár.“ *Gripla* 22 (2011): 119–34.
- Sveinbjörn Egilsson. *Lexicon poeticum antiquæ linguae septentrionalis*. Kaupmannahöfn: Societas regia antiquariorum septentrionalium, 1860.
- . *Lexicon poeticum antiquæ linguae septentrionalis: Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*. Útg. Finnur Jónsson. 2. útg. Kaupmannahöfn: Møller, 1931.

Gunnar Skarphéðinsson
 Bárugötu 36
 IS-101 Reykjavík
 gunnarsk@verslo.is